

Fatema modaresi (Corresponding author) Email: f.modarresi@urmia.ac.ir
Professor of Persian Language and Literature Department, Urmia University.
Iran

Vahid alibaygi sarhali
PhD student of Persian language and literature Department, Urmia University.
Iran

DOI: 10.22111/JLLR.2021.31002.2549

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari`s sonnets

Extended Abstract

One nice feature of the sonnet, in addition to the themes of love and mysticism is Qalandaraneh. The poet's sonnets affected. And prevented them from repetitive and monotonous content is removed. These poems and the Sanaei officially began. Other poets such as Hafez and Attar and follow it up. The poets, who used the themes in his poems Qalandaraneh. But Sara did not mention any of them as a poet Qalandar Anvari. This category poet who in his sonnets have ceased to good advantage Qalandaraneh. So that we can name him among Qalandariyan noted, however, that he as Qalandaraneh not spoken is. This study is to Qalandari themes him by cross - examine. All that research suggests that Anvari to repent of his sonnets break and show their blame and criticism from religious leaders, community disturb the normal taboos. And thinking clearly states Qalandaraneh. His pessimism appears to apply to religious criticism and lack of special effects in his poem. Song forgiven Bless seeking. In addition, trends toward weights Wrigley active in the well-being and happiness of expression issues, themes Qalandaraneh has his special thank.

Keywords: Anvari, Rand, sonnet, Qalandari themes, Rend

1. Introduction

Poetry in Persian literature has gone through a turbulent period; among them were poets who broke old customs and left poems with

critical themes. Because they did not criticize the issues of the day and the government and the courtiers, and they criticized most of the actions of the religious rulers. Such poems later became known as Qalandariyya poetry, and such poems were called Qalandariyya. Qalandars have a lot in common with blame in their thoughts and opinions, because in principle, they are a branch and a branch of blame; but in the continuation, their path was separated and their attitude towards judicial issues became particularly different. It is worth mentioning, "Sanai is the creator of Qalandariyeh lyric and mixes it with the spice of mysticism and relies on notoriety and anti-conventionalism. In this type of poetry, there is more talk about the description of rand, windmill, and exaggeration, extension to asceticism, sheikh, Sufi and religious manifestations in general.

"Thus, the Qalandariye lyric is the word of the Sufis of the Malamatiya School." (Shamisa, 2001: 225). Later, other poets continued the path of Sanai, such as Attar, Rumi and Hafez. The poets of Qalandarsara had their own themes in which they sharply criticized the religious rulers and praised May and the pub and everything that was against religion. In fact, it can be said that Qalandar poetry was a critical view of society and religious rulers, in which poets have inflicted intangible criticism on the society in question.

2- Research method

This research has been done by using analytical-descriptive method and giving example evidences of Anvari lyric poems; by first extracting Qalandarian themes from his sonnets, and then by analyzing and interpreting each of them, we have described and explained the verses.

3- Discussion and review

Qalandarian themes in Anvari poetry are divided into categories that are clearly visible. The first theme that can be seen in the themes of Qalandar poetry and examples of it can be seen in Anvari poetry is the desire to drink wine. Although wine is a negative word in appearance, "the words of Qalandar poetry find a symbolic identity in the space of poetry with various textures" (Ghavami, 1389: 157). Qalandari poets not only allow the eating of May, but also encourage others to eat it. Anvari has a very personal and noteworthy view of wine, because he mentions

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari`s sonnets

May as a safe haven with which he can get rid of the sorrows and hardships of the day. Another Qalandarian theme in poetry is breaking repentance and encouraging others to do so. Such a case can be clearly seen in Anvari's poetry. Anvari's view on this subject is very interesting and noteworthy; because he equates not breaking repentance with infidelity. In Qalandaria's sonnets, "words go beyond their semantic range. Kaaba, mosque, monastery, monastery, prayer, asceticism, fasting, etc., which are the key concepts in the field of Sharia and Sufism, are emptied of their true meaning and find a new meaning that is related to the poet's view of them. "Words such as pub, ruin, rand, idol shop, dir, zenar are acceptable." (Ghavami, 1389: 155).

In the school of Qalandari poets, religious practices are not only not acceptable, but also turning to non-religious and non-Islamic practices is considered a positive feature. Qalandar poets are proud to undertake such acts. The voice of protest against the religious rulers resonated well in the lyric poems of Qalandaran; Anvari is no exception to this rule. In his protest against the religious rulers, he criticizes their actions, but his criticisms are expressed with imperceptible insults and allusions. Anvari has sometimes introduced the religion of Islam and infidelity as a religion from which no one's work is organized; another issue that can be seen in Qalandarian's works is the sarcasm of Zahedan and Sufis who have made hypocrisy their profession and have completely forgotten the ethics and secrets that befits real Sufis. Qalandar and Qalandar character are other words that Qalandar poets have not easily passed by and have used this word in their poems. Anvari is no exception to this rule and has used the word Qalandar in his poem. Happiness is another theme that Qalandari poets have dealt with. In the religion of Qalandars, joy and happiness have a special place that distinguishes their poetry and sonnets from other sonnets. Anvari seeks happiness in his sonnets and is indifferent to its times and sufferings.

The poets of Qalandarsara speak of being blamed and being blamed for goodness. Moreover, their non-adherence to the norms and normal values of society has caused these people to be condemned. Another thing that can be seen in the discussion of Qalandari poets is the avoidance of health and well-being. Those who practiced the religion of love and became part of the Qalandaran dynasty threw four arrogant

blows at everything. Qalandari's poetic sonnets often have lively weights that Anwari sonnets have this feature.

4-Conclusion

This research is a comprehensive research on Anwari's sonnets in which he clearly showed the true style, style and attitude of the poet who was in the shadow of his sonnets. Although Anwari, due to having lyric poems with praiseworthy and romantic themes, does not express any thought about the existence of Qalandarian themes in his poetry, but it must be admitted that the existence of Qalandaria themes in Anwari's poetry has become prominent.

Based on the available evidence and signs that can be seen in his sonnets, as well as Anwari sonnets and the way he expresses himself in this poetic form, it can be concluded that the poet due to his poetic mission, in He does not remain silent in the face of the common hypocrisy and hypocrisy of the false claimants of the time who transformed the true Shari'a and path, and he does this by using metaphors and ironies in order to achieve freedom and show the true identity of human beings.

In his poems, Anwari is proud of pretending to commit non-religious acts and prefers to perform non-religious acts, and condemns religious acts and following the Shari'a. By symbolizing negative and positive words in contradiction with each other, such as May, pub, Qalandar, ruins, and mosque and monastery, etc., he breaks the taboo and breaks the normal and important norms of society. In this regard, It has shown the deep mystical, social and human themes and meanings in the form of special words in order to present it in the form of sonnets and the language of poetry on the talents of conscious human beings.

Therefore, according to the above issues, it can be said that in Qalandariyeh poems, values such as (prostration, qibla, mosque and rosary) become unhealthy norms and often as anti-values, and instead, non-values and abnormalities such as, (Ruins, May, etc.) are replaced by the poet, who uses this method to show his protest to the society and the hypocritical and false people of his time. Therefore, according to the evidences and proofs that we have presented in this research, the tendencies of Anwari Qalandari were proved. Moreover, we included his

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari`s sonnets

lyric poems along with other Qalandari poets (Hafez-Sanaei-Attar) as Qalandari poems for the audience.

5- References

1. Ashrafzadeh, Reza, **Atash Ab Sooz**, Mashhad: Astan Quds, 2007
2. Anvari, Mohammad, **Divan Anvari**, by Saeed Nafisi, Tehran: Pirooz, 1958.
3. ----, ---- **Divan Anvari** 2 volumes, by Modarres Razavi, Tehran: Book Translation and Publishing Company 1961.
4. Forouzanfar, Badi-ol-Zaman, **History of Sufism in Iran**. Tehran: Zavar, 2005.
5. Ghavami, Badrieh, **Qalandari Poet and Poetry**, Specialized Quarterly Journal of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Sanandaj Branch, First Year, Issue 3, Summer 2019, pp.143- 162.
6. Jalali Bandari, Yadaleh, **Hakim Sanaei and Qalandaraneh lyric poems** »Shurideh in Ghazni, by Mahmoud Fotouhi and Ali Asghar Mohammad Khani, Tehran: Sokhan, 2006.
7. Khorramshahi, Bahauddin, **Hafeznameh**, Tehran: Scientific and Cultural, 1999.
8. Mehdipour, Mohammad. Leila Ghorbaniyan, **Comparison and Analysis of Roghandeh and Qalandaraneh Themes of Moghaneh in Hafez and Fuzuli Ghazals**, Journal of Lyrical Literature, Sistan and Baluchestan University. Eleventh year, number twenty-one, autumn and winter of 2013, pp1-13.
9. Mohammadian, Abbas. Fatemeh Rafatkah and Zahra Bahramian, **A Study of Qalandari Themes in Attar and Hafez Ghazals**, The Eighth Conference on Persian Language and Literature Research, February 2015, pp. 1929-1947.
10. Moin, Mohammad. **Moin Culture**, Tehran: Amirkabir, 2002.
11. Padshah, Mohammad, **Farhang Anandraj**, Tehran: Khayyam, 1956
12. Panahi, Mahin. Zahra Haji Hosseini, **Qalandaraneh Themes in Attar's Lyric Poems**, Journal of Lyrical Literature, Sistan and Baluchestan University, Year 11, Issue 21, Fall and Winter 2013, pp,49-64.

13. Pournamdarian, **gom shodeye labe darya**, Second Edition. Tehran: Sokhan Publishing, 2005.
14. Rajaei Bukharaei, Ahmad Ali, **Hafez Poetry Culture**, Tehran: Elmi, 1996..
15. Sajjadi ,, Seyed Jafar, **Dictionary of Mystical Terms**, Tehran: Tahoori Library Publishing, 2014.
16. Shafiee Kadkani, Mohammad Reza, **Qalandaria in History** (Metamorphoses of an Ideology), Tehran: Skills, 2008.
17. Shamisa, Sirus, **Poetry Stylistics**, Tehran: Ferdowsi, 2001.
18. Tabrizi, Mohammad Hossein Ibn Khalaf,. **Definite proof**, Tehran: Amir Kabir, 1983.
19. Zarrinkoob, Abdolhossein, **Search in Iranian Sufism**, Tehran: Amirkabir Publications, Volume One. 1990.

”

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان

سال ۲۰ شماره ۳۸ بهار و تابستان ۱۴۰۱ (صص ۳۲۴-۳۰۱)

ردپای مضامین قلندرانه در غزل های انوری

۱-فاطمه مدرسی

۲-وحید علی بیگی سرهالی

DOI: 10.22111/JLLR.2021.31002.2549

چکیده

یکی از جلوه‌های معنایی در غزل، افزون بر عشق و عرفان، مضامین قلندرانه است که غزل‌های شاعران را تحت تأثیر قرار داده و آنان را از مضامین تکراری و یکنواخت خارج ساخته است. این‌گونه اشعار به‌طور رسمی از سنایی آغاز شد و شاعران دیگری نظیر عطار و حافظ از آن پیروی کردند. در این میان شاعرانی هم بودند که مضامین قلندرانه را در شعر خود به کار می‌بردند، اما کسی از آنان به عنوان شاعر قلندر سرا یاد نکرده است. انوری از این دسته شاعران است که وی در غزل‌های خود از مضامین قلندرانه به نیکی بهره برده به گونه‌ای که می‌توان نام او را در زمره قلندرسرایان ذکر کرد، اما از وی در هیچ کجا به عنوان شاعر قلندرسرا یاد نشده است. این پژوهش بر آن است تا مضمون‌های قلندرانه او را با روش توصیفی - تحلیلی مورد بررسی قرار دهد و به این سوال پاسخ دهد که وجود مضامین قلندرانه در شعر انوری به چه صورت است؟ بنابراین برآیند تحقیق حاکی از آن است که انوری در غزل‌های خود با توبه شکنی و ملامتی نشان دادن خویش و انتقاد از حاکمان دینی، تابوهای هنجار جامعه را بر هم می‌زند و تفکر قلندرانه را به‌وضوح بیان می‌دارد. انتقاد و بدبینی وی از اعمال به ظاهر مذهبی و عدم عافیت‌طلبی در شعرش جلوه خاصی به غزل‌های او بخشیده است که همه این مضامین وجود تفکر قلندریه را در غزل‌هایش اثبات می‌کند.

کلید واژه ها: انوری، غزل، مضامین قلندریه، رند.

۱-استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ارومیه Email: f.modarresi@urmia.ac.ir

۲-دانش آموخته دکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ارومیه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۴/۳۰ تاریخ پایان اصلاحات: ۱۴۰۰/۰۳/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۸

۱- مقدمه

شعر در ادبیات فارسی دوران پرتلاطمی را پشت سر گذاشته است؛ از جنبه‌های حماسی و مدحی تا عاشقانه و عارفانه، از مدح و هجو گرفته تا هزل و بیان نکات تعلیمی، در این میان شاعرانی بودند که عادات و رسوم کهن را بر هم زدند و اشعاری با مضامین انتقادی بر جای گذاشتند اما شیوه این شاعران در انتقاد بسیار متفاوت بود زیرا انتقاد آنان از مسائل روز و حکومت و درباریان نبود و بیشتر اعمال حاکمان مذهبی را به باد انتقاد می‌گرفتند. این گونه اشعار بعدها به شعر قلندران معروف شد، و چنین شعرهایی را قلندریه می‌گفتند درحالی‌که باید گفت قلندریه در اصل چنین افکاری نداشتند بلکه «قلندریه به درویش لابلایی شوریده احوال که نسبت به پوشاک و آداب و طاعات بی‌فید و بنای کار او بر تخریب عادات باشد اطلاق می‌شد. قلندریان به فرقه‌ای از صوفیه‌ی ملامتی گفته می‌شد که برخلاف سایر ملامتیه که مقید به کتمان اسرار و عبادات بوده‌اند، به این دو موضوع اهمیتی نمی‌داده‌اند و از عبادات بیش از فرایض کاری انجام نمی‌داده و جز صفای دل خود به هیچ چیز و هیچ کس نمی‌اندیشیده‌اند». (رجایی بخارایی، ۱۳۷۵: ۵۵۱). قلندران در اندیشه و نظر با ملامتیه اشتراکات زیادی دارند، زیرا که در اصل، شعبه و شاخه‌ای از ملامتیه به شمار می‌روند؛ اما در ادامه مسیر آنان از هم جدا گشته و نگرش آنان نسبت به مسائل حکمی دچار تمایز خاصی شد. در خور ذکر است که «سنایی مبدع غزل قلندریه است و آن را با چاشنی عرفان درهم آمیخته و بر بدنامی و ضد متعارفات تکیه دارد. در این نوع شعر بیشتر سخن از وصف رند، باده‌نوشی، لابلاییگری، تعریض به زاهد، شیخ، صوفی و به‌طور کلی مظاهر دینی دارد. بدین ترتیب غزل قلندریه، سخن صوفیان مکتب ملامتیه است.» (شمیسا، ۱۳۸۰: ۲۲۵). بعدها شعرای دیگری راه سنایی را ادامه دادند که عطار، مولوی و حافظ از این‌گونه شعرا بودند. شاعران قلندرسرا مضامین خاص خود را داشتند که در آن انتقادهای کوبنده‌ای را بر حاکمان مذهبی وارد نمودند و از می و میخانه و هر چیزی که مخالف مذهب بود به نیکی یاد می‌کردند. زرین‌کوب معتقد است که «قلندریه در واقع جماعتی بوده‌اند از صوفیه ملامتی که در حدود قرن هفتم هجری در خراسان و هند و حتی شام و بعضی بلاد دیگر شهرت و فعالیت داشته‌اند. قلندریه غالباً موی ریش و سبلت و سروصورت را می‌تراشیده‌اند.» (زرین‌کوب، ۱۳۶۹: ۸۶). در واقع می‌توان گفت که اشعار قلندران یک نگاه انتقادی به جامعه و حاکمان دینی بود که شاعران با این شیوه جامعه

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

موردنظر را به باد انتقاد نامحسوس قرار داده‌اند در ضمن، اصطلاحات «مغ‌بچه، پیرمغان، پیر، میکده و می در شعر قلندرانه به چشم می‌خورد و یا ذکر کلیسا در برابر مسجد و راهب در مقابل واعظ و انتقاد از ریا آثاری است که از روش ملامتی و قلندری در شعر فارسی رسوخ یافته است» (فروزان فر، ۱۳۸۴: ۷۴۲)

۱-۱. بیان مساله و سوالات تحقیق

با توجه به اینکه مضامین غزل بیشتر عشق و عرفان است اما در غزل‌های انوری علاوه بر مضامین بیان شده (عشق و عرفان)، مباحث دیگری نیز مشهود است که بیشتر افکار شاعران قلندریه را یادآور می‌شود. انوری در دیوان خود مدایحی دارد که در نوع خود جالب توجه است و همین امر این گمان را که وی دارای شعر قلندرانه باشد، کمرنگ کرده است و نمی‌توان تصور کرد که انوری ذهنش به قلندران متمایل باشد، اما در غزل‌های وی، نوعی بی‌پروایی و بی‌اعتنایی به ظواهر شرع بارز است که روش قلندران را منعکس کرده است و همین امر این سوال را به ذهن متبادر می‌سازد که: در صورت وجود مضامین قلندرانه در غزل‌های انوری، این امر به چه صورت نمود یافته است؟

۱-۲-اهداف و ضرورت تحقیق

هدف و ضرورت این پژوهش بر این پایه استوار است که نشان دهیم انوری با آنکه خود شاعری مداح است اما باز تفکری قلندرانه و ملامتیه را در غزل به کار برده و در هیچ کجا به این موضوع پرداخته نشده است. لذا برآیند پژوهش حاضر، اثبات انوری به عنوان شاعری قلندر مسلک است که به کمک شواهد مثال به آن پرداخته‌ایم.

۱-۳-روش تحقیق

این پژوهش با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی و آوردن شواهد مثال، از غزل‌های انوری صورت گرفته است؛ بدین گونه که ابتدا مضامین قلندرانه را از غزل‌های وی استخراج کرده، سپس با تحلیل و تفسیر هر یک از آنها، به توصیف و شرح ابیات پرداخته‌ایم.

۱-۴-پیشینه تحقیق

در حوزه شعر قلندرانه، تاکنون پژوهش‌های گوناگونی صورت گرفته است؛ آنچه که محمدمهدی پور و لیلا قربانیان (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «مقایسه و تحلیل مضامین رندانه و

قلندرانۀ مغانه در غزل‌های حافظ و فصولی» بیان می‌دارند، به افکار قلندرانه حافظ و فصولی اشاره کرده‌اند و وجوه اشتراک فکری با تفاوت اندیشه‌های شاعران مورد بحث را از منظر قلندرانه مورد مقایسه قرار داده‌اند. همچنین مهین پناهی و زهرا حاجی حسینی (۱۳۹۲). در یک تحقیق جامع «مضامین قلندرانه در غزلیات عطار» را بررسی کرده‌اند و یا عباس محمدیان، فاطمه رفعت خواه و زهرا بهرامیان (۱۳۹۴) در پژوهش خود به «بررسی مضامین قلندری در غزلیات عطار و حافظ» پرداخته و اشتراکات عقاید قلندرانه شاعران مورد بحث را مورد واکاوی قرار داده‌اند که تمامی این شعرا در کتاب قلندریه در تاریخ (۱۳۸۷) نوشته محمد رضا شفیعی کدکنی به عنوان شاعر قلندر سرا مطرح شده‌اند به طوری که در کتاب مذکور، از شاعرانی نظیر آذری طوسی، مولانا و اوحدی مراغه‌ای نیز به عنوان دیگر شاعران قلندریه یاد شده است اما از انوری به عنوان شاعری که دارای افکار و مضامین قلندرانه باشد بحثی به میان نیامده است. بنابراین با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده، مشاهده می‌شود که از غزل‌های انوری به عنوان غزل‌هایی با محتوایی قلندرانه درجایی اسمی برده نشده و پژوهش جامعی در این باب انجام نگرفته است که این پژوهش می‌تواند از نوآوری کاملی برخوردار باشد.

۲. بحث و تحلیل

مضامین قلندرانه در غزل‌های انوری

۱-۲. باده گساری و ترغیب مردم به آن

اولین مضمونی که در مضامین شعر قلندرانه به چشم می‌خورد و نمونه‌های آن در شعر انوری مشاهده می‌شود، رغبت به شراب و نوشیدن آن است. هرچند شراب در ظاهر کلمه‌ای منفی است اما «واژه‌های شعر قلندری در فضای شعر با بافت‌های متعدد هویتی نمادین می‌یابد» (قوامی، ۱۳۸۹: ۱۵۷). شاعران قلندری مسلک، خوردن می را نه تنها مجاز می‌شمارند بلکه دیگران را هم به خوردن آن تشویق می‌کنند. این‌گونه مضامین در شعر انوری نیز به چشم می‌خورد چنان که انوری از ساقی تقاضا می‌کند تا شراب را به او دهد:

قدح بر دست من نه تا بنوشم   به یاد مجد دین زین‌المعالی

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۵۸)

در بیت فوق می‌بینیم آیین شراب نوشی وی همانند پیشینیان است و آن را به سلامتی مجد دین

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

زین المعالی از ممدوحانش می نوشد

ساقی اندر خواب شد خیز ای غلام باده را در جام جان ریز ای غلام

با حریف جنس درساز ای پسر در شراب لعل آویز ای غلام (همان، ۵۲۴)

در این بیت، انوری دیدی متفاوت نسبت به شراب دارد، و تا آن حد به شراب علاقه مند است که

اگر ساقی خواب باشد از غلام خود می خواهد تا باده را در «جام جان» وی بریزد.

انوری در باب شراب دیدگاهی کاملاً شخصی و درخور توجه دارد، او از می به عنوان یک

پناهگاه امن یاد می کند که به مدد آن می تواند از غم و سختی های ایام برهد و حتی غلام خویش

را که جانشین ساقی شده ترغیب به نوشیدن شراب می کند:

بیش از این بدخویی و تندی مکن ساعتی با ما بیاویز ای غلام

در پناه باده شو چون انوری وز غم ایام بگریز ای غلام

(همان، ۵۲۴)

انوری، پناه نبردن به می را در هنگام نزول بلا و رهایی نجستن از آن برای به باد نسیان سپردن غم

و اندوه دمی جایز نمی داند:

چون پای بلا به جور بگشادم بی باده مباد یک نفس دستم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۶)

او به دیگران خُرده می گیرد که چرا از خوردن شراب روی گردانند و با بیانی شوق برانگیز، آنان

را به خوردن می تشویق می کند:

چند گویی که می نخواهم خورد که ز دشمن دلم هراسانست

می خور و مست خسب و ایمن باش مجلس خاص، خاص سلطانست

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲، ۷۸۴)

نوشیدن شراب برای انوری به همراه معشوق ویژگی مهمی دارد. به نظر او نوشیدن شراب در کنار

معشوق، برای یک لحظه انسان را مست نمی کند بلکه وی را برای تمام عمر مخمور و مدهوش

می سازد:

به یک باده که با معشوق خوردم همه عمرم در آن مخمور دارد (انوری، ۱۳۶۴: ۴۶۷)

برای رهایی از طوفان غم‌ها، از ساقی طلب شرابی کهنه دارد، شرابی که به گفته خود شاعر «همزاد نوح» باشد:

هین که طوفان غم جهان بگرفت   می همزاد عمر نوح بیار
(همان: ۵۱۸)

انوری، اثر اندوه‌گساری باده را عاملی برای میخوارگی خویش می‌داند و تأکید دارد که این باده خواری را تا پایان حیات ادامه خواهد داد. زیرا، سراسر زندگی وی سرشار از غم و اندوه است و این خوردن شراب تنها راه اساسی برای رهایی از غم‌ها است:

یک زمان از غم نیاسایم همی   تا که هستم باده پیمایم همی
(انوری، ۱۳۶۴: ۵۵۹)

عامل اصلی سبک‌باری خویش را شراب‌خواری می‌داند که ساقی به عشق بُت معشوق به وی می‌دهد و امید وصال معشوق در یاد و خاطر شاعر زنده نگه می‌دارد:

ساقی عشق بتم در جام امید وصال   مَی گران دادست کآورد این سبکباری مرا
(همان، ۴۶۷)

از منظر دیگر، انوری شراب و نوشیدن آن را عامل شکستن توبه می‌داند خاصه اگر ساقی آن مَی معشوق باشد، توبه از شراب ممکن نخواهد بود:

من غلام نامه و نامت که تو   بس نکو روی و نکونام آمدی
خام خواندم که توبه بشکنم   چون تو با من با مَی و جام آمدی
(همان، ۵۵۲)

انوری در جایی دیگر نه تنها شراب را عامل شکستن توبه می‌داند بلکه با تعبیری زیبا از آن به‌عنوان «دانه‌ی دام هر فتوح» یاد می‌کند و آن را با تشبیهی زیبا قبله‌گاه مسیحیان می‌نامد:

ساقیا باده صبح بیار   دانه دام هر فتوح بیار
قبله ملت مسیح بده   آفت توبه نصوح بیار(همان، ۵۱۸)

دیدگاه دیگر انوری درباره شراب این است که اگر چه آن را عامل زداینده غم‌ها می‌داند، گاهی نیز آن را عامل زوال عقل معرفی می‌کند، اما آفت عقلی که عامل آسایش جان نیز هست:

ساقیا در ده آن مَی که ازو   آفت عقل و راحت جانست
(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۷۸۴)

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

همین ویژگی در بیت زیر هم مذکور است:

وز بی نفی عقل و راحت روح   راح صافی چو عقل و روح بیار
(انوری، ۱۳۶۴: ۵۱۸)

۲-۲. ترغیب به شکستن توبه

از دیگر مضامین قلندرانه در شعر، شکستن توبه و ترغیب دیگران به این امر است. چنین موردی در شعر انوری به خوبی قابل مشاهده است. دیدگاه انوری درباره این مبحث، بسیار جالب و درخور توجه است؛ زیرا وی نشکستن توبه را با کفاری برابر می‌داند و از معشوق می‌خواهد که توبه خود و انوری را بشکند زیرا آن توبه برابر با ریا و بهتان است:

دست ازین توبه و صلاح بدار   کاندیرین راه کفاری آن است
توبه خویش و آن من بشکن   کین نه توبه است زور و بهتانست
(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲، ۷۸۴)

شکستن توبه در شعر انوری بیشتر به دست معشوق انجام می‌شود و او بایبانی زیبا اقرار می‌کند که جامه را هم بر تن دریده. این نوعی اعتراف هنری است که حاکی از دل بستگی شدید او به معشوق است:

بر دست تو توبه‌ها شکستیم   بر تن ز تو جامه‌ها دریدیم
(انوری، ۱۳۶۴: ۵۳۹)

توبه شکستن شاعر جنبه‌های دیگری دارد، انوری توبه شکنی را در موارد مخالف با شریعت جایز می‌داند. تصور می‌رود این نکته را بتوان به عنوان یک موتیف نو در این اشعار معرفی کرد. زیرا توبه معمولاً از مسایل مخالف دین و شریعت صورت می‌گیرد، درحالی‌که در این ابیات، انوری خلاف آن را پسندیده می‌بیند و معتقد است که توبه خود را با خوردن می باید شکست:

بر پرده چنگ پرده بدریدم   وز باده ناب توبه بشکستم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۶)

همین تفکر توبه شکنی با می در بیت زیر نیز مشهود است:

خورد بر عیش خوشم توبه فراوان زنهار
ببر می همی از توبه به زنهار شوم

(همان، ۵۳۸۹)

۳-۱. ستایش مراکز فسق و فجور در تقابل با مکان های مقدس

یکی دیگر از مضامین غزل‌های قلندرانه، ستایش مکان های فسق و جور در تقابل با مکان های مقدس است که خود نوعی تابو شکنی محسوب می‌شود. «در جامعه ایرانی همواره مجموعه‌ای از تحولات فرهنگی و اجتماعی تابعی از متغیر آرزوهای جامعه در شکستن تابوهاست که هر نظام تثبیت شده‌ای، همواره جمعی طرفدار و مخالف دارد که دسته اول می‌کوشند از آن تابوها پاسداری کنند و دسته مخالف همیشه مترصدند تا به گونه‌ای رخنه در این اعتبار کنند و تابوها را بشکنند که این دسته همان قلندریه بودند» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷: ۵۰-۵۱) بنابراین می‌بینیم در غزل‌های قلندریه «واژه‌ها از طیف معنایی خود خارج می‌شوند. کعبه، مسجد، صومعه، خانقاه، نماز، زهد، روزه و... که مفاهیم کلیدی حوزه شریعت و تصوف هستند، از معنای حقیقی خود خالی می‌شوند و معنای تازه‌ای پیدا می‌کنند که با نگاه شاعر به آنها ارتباط دارد و واژگانی نظیر میخانه، خرابات، رند، بتخانه، دیر، زنار مقبول واقع می‌شوند». (قوامی، ۱۳۸۹: ۱۵۵).

میخانه: تعریف و تمجید از مکان‌های نا مقدس از نظر شرع، از دیگر مضامینی است که شعر قلندرانه را تحت تأثیر قرار داده است. انوری بارها در شعر خود از مراکز فسق و فجور به نیکی یاد می‌کند و چه بسا دیگران را به حضور در آنجا تشویق می‌کند. یکی از این مراکز میخانه است. باوجود آنکه در مذاهب اسلامی و جامعه ایرانی از میخانه به‌عنوان یک مکان نامناسب نام برده می‌شود اما وی از آن به‌عنوان یک مکان مورد اعتماد یاد می‌کند و برای وصال معشوق راه میخانه را در پیش می‌گیرد:

بدان عزمم که دیگر ره به میخانه کمر بندم
دل اندر وصل و هجر آن بت بیدادگر بندم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۷)

قمارخانه: قمارخانه نیز از دیگر مکان‌های بدنام است که در میان عامه مردم از آن به مکان فسق و فجور معروف است. انوری در تعبیری زیبا به هم‌نشینی با بت مقامر دل اشاره می‌کند که با او در گوشه قمارخانه سکنی گزیده:

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

با آن بت کمزن مقام دل در کنج قمارخانه بنشستم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۶)

خرابات: خرابات از دیگر واژگان مورد بحث در مضامین قلندری است. درباره این واژه، ریشه و معنی آن سخن بسیار رفته است اما به طور خلاصه می توان گفت: «چون می فروشی و میگساری در شرع اسلام از جمله محرمات است، می فروشان و سبوکشان در خارج از شهرها، در ویرانه ها و خرابه های متروک به این کار مشغول می شدند. این واژه سپس به محل شاهدان شیرین کار و میگساران و ساقیان اطلاق شده است». (سجادی، ۱۳۹۳: ۳۲۹). انوری از خرابات به عنوان مکانی مترادف با میخانه سخن گفته است، که در آنجا از ساقی مدد می گیرد و از دفتر و طامات دوری می گزیند:

فکندم دفتر و جستم ز طامات خراباتی شدم ساغر گرفتم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۶)

انوری درجایی دیگر اظهار می دارد به خرابات و مصطبه و می ایمان دارد و از صومعه و مناجات شبانه بیزاری می جوید:

به خرابات و می و مصطبه ایمان آم وز مناجات شب و صومعه بیزار شوم

(همان، ۵۳۸)

وی درجایی دیگر از بتکده که یک مکان نامناسب و مورد انتقاد است، به نیکی یاد می کند:

در بتکده گاه موئمن گبرم در مصطبه گاه عاقل مستم

(همان، ۵۲۶)

اما باید توجه داشت که «رفتن شاعران به میخانه و مکان های نا مقدس یک امر اتفاقی نیست که در زندگی عملی آنان رخ داده باشد بلکه حرکتی شاعرانه و نمادین است که فقط در عالم شعر اتفاق افتاده است و کنایه از انتقال تصوف زاهدانه به عاشقانه است». (پورنامداریان، ۱۳۸۴: ۲۷-۲۸).

۲-۴. روی آوردن به اعمال غیر مذهبی

در مسلک شاعران قلندری، اعمال مذهبی نه تنها پسندیده نیست بلکه روی آوردن به اعمال غیر مذهبی و غیر اسلامی، یک ویژگی مثبت تلقی می شود. شاعران قلندر مسلک مبادرت به چنین

اعمالی را برای خود مایه مباهات می‌دانند. انوری از این حوزه خارج نیست و همانند دیگر شاعران قلندر مسلک روی آوردن به کارهای غیرمذهبی را مایه نازش و فخر خود می‌داند و حتی در این راه کیش مانی و آزر را در پیش می‌گیرد:

ز بهر عشق تو در بت پرستی   طریق مانی و آزر گرفتم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۶)

از نظر او، می، معشوق، خرابات و قمار اهمیت دارد، بنابراین به انکار آن هرگز بر نمی‌خیزد:

کار می‌دارد و معشوق و خرابات و قمار   کی بود کی که دگر بر سر انکار شوم

(همان، ۸۳۸)

انوری ارتکاب به نواهی و اعمال غیرمذهبی را برای به دست آوردن دل معشوق و جلب توجه او انجام می‌دهد. اگر یار بخواهد او مذهب یار را در پیش می‌گیرد و چون او، زُئار بر کمر می‌بندد:

گرم یار خراباتی به کیش خویش بفریبد   به زُئارش که در ساعت چو او زُئار دربندم

(همان، ۵۲۸)

و این زُئار بستن را در بیت زیر نیز تکرار می‌کند:

چون نوبت حُسن پنج کرد آن بت   زُئار چهارگانه بریستم

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۷۸۴)

از دیگر خصایص این بخش در قلندریات انوری، قرار دادن اعمال مذهبی و غیرمذهبی در مقابل هم است. با این روش، انوری مخاطب خود را مورد نکوهش قرار می‌دهد و می‌گوید تو معتکف توبه‌ای و من معتکف خانه خمار:

تو اگر معتکف توبه همی باشی، باش   من همی معتکف خانه خمار شوم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۳۸)

۲-۵. دین‌گریزی و تعریض به افراد مذهبی

آوای اعتراض به حاکمان دینی در غزل‌های قلندران به خوبی طنین افکنده، شاعران قلندرسرا در این حوزه سخنان زیادی برای بیان کردن دارند. انوری از این قاعده مستثنی نیست. وی در اعتراضی که به حاکمان دینی دارد، براعمال آن‌ها، انگشت نقد و ایراد می‌نهد اما نقدهای وی با تعریض‌ها و کنایات نامحسوس بیان می‌شود. انوری گاهی دین و کفر را به‌عنوان مذهبی

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

معرفی کرده است که کار کس از آن به سامان نمی‌رسد و از مخاطب خود می‌خواهد که راهی غیر از ایندین برگزیند و به قول خود شاعر «آشیان، زین دو شاخ برتر گیرد»:

کفر و اسلام کار کس نکند   آشیان زین دو شاخ برتر گیر

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۸۵۹)

در ادامه این بحث به مخاطبان، مذهب سومی را پیشنهاد می‌کند:

این دو معشوقه دو قوم شده ست   تو برو مذهب سه دیگر گیر

(همان، ۲۲۵)

وی در بیتی دیگر مستقیماً اهل صومعه و خانقاه را به باد انتقاد می‌گیرد و می‌گوید: اهل صومعه و خانقاه مسلمان نیستند، حتی اگر همه بوذر و سلمان هم باشند:

مردم صومعه مسلمان نیست   گر همه بوذرست و سلمانست

(همان، ۲۱۷)

اوج هنرنمایی انوری در بحث مضامین قلندرانه و در تعریض به اعمال مذهبی، شعری است که در آن خود را شایسته سجده و تسبیح نمی‌داند بلکه خود را درخور ژنار می‌بیند:

چون که شایسته سجاده و تسبیح نیم   باشد ای دوست که شایسته ژنار شوم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۳۸)

۲-۶. تعریض و کنایه به صوفیان و زاهدان

از دیگر مباحثی که در آثار قلندریان مشاهده می‌شود، تعریض و کنایه به زاهدان و صوفی-نمایانی است که ریا را پیشه خود قرار داده‌اند و اخلاق و منشی را که درخور صوفیان واقعی است، به کلی فراموش کرده‌اند. «جامعه ایرانی به‌ویژه در عصر اسلامی، تابعی از متغیر آرزوهای جامعه در جهت شکستن تابوها بوده است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷: ۵۰). قلندران چنین وظیفه‌ای را بر دوش می‌کشیدند و تابوهای به‌ظاهر به‌هنجار را که در اصل نابه‌هنجار و خلاف سنن و عقاید مذهبی بوده است، با سخنان نیشدار خود مورد انتقاد قرار داده‌اند. چنین تفکر و نگاه انتقادی نسبت به حاکمان دینی در شعر انوری جایگاه خاصی دارد. وی با انتقادهایی تند و گزنده نه‌تنها حاکمان دینی را به باد انتقاد می‌گیرد بلکه دیگران را ترغیب می‌کند که از آن‌ها دوری گزینند و چنین کسانی را «رهزنان احمق» معرفی می‌کند:

رهبان تو رهزنان تواند کم این مثنی احمق خر گیر

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۸۵۹)

وی مخاطبان خود را به احتراز، از رهبران دینی ترغیب می‌کند و به آنان هشدار می‌دهد قبل از این که راهزنان، راه تفکر و عقیده آنان را بزنند، تغییر مذهب دهند و راه بتخانه آزی را در پیش بگیرند. انوری در این بیت، با تازیانه سخنان بسیار گزنده به حاکمان دینی زمان خود می‌تازد:

پیش کین رهبران رهن بزنند راه بتخانه‌های آزر گیر

(همان، ۲۲۵)

وی در پارادوکسی زیبا، انتقاد خود را نسبت به حاکمان دینی وقت بیان می‌دارد، خود را کافری قلمداد می‌کند که به کافر بودنش ایمان دارد و این ایمان را برترین مسلمانی می‌داند زیرا از ریاکاری و نفاق به دور است.

هرکه چون من به کفرش ایمانست از همه خلق او مسلمانست

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۷۸۴)

۲-۷. ترغیب به منش قلندران

قلندر و منش قلندران از دیگر مفاهیمی است که شاعران قلندر مسلک از کنار آن به راحتی عبور نکرده‌اند و در شعرهای خود از این واژه استفاده کرده‌اند. انوری از این حیطة مستثنی نیست و واژه قلندر را در شعر خود به کار برده است. این واژه «مبدل و یا معرب» (قرندل) به معنی؛ مردم «درویش بی قید و بند» آمده است. (معین، ۱۳۸۱، ذیل واژه قلندر). در فرهنگ آندراج نیز قلندر را «از ریشه «گلندره» و یا «گلندر» به معنی چوب ناتراشیده و یا مردم ناهموار معرفی می‌کند» (آندراج، ۱۳۳۵: ذیل واژه ی قلندر). «بنابراین واژه قلندر در گذشته به معنی خرابات، لنگر، جای باش قلندران و عافیت سوز به کار می‌رفته است. این واژه نخستین بار در دیوان سنایی به این معنی استعمال شده و سپس تغییر معنایی داده و امروزه معنای رند و لالابالی یافته است» (اشرف زاده، ۱۳۸۶: ۱۲۷) زرین کوب در کتاب «جستجو در تصوف ایران» پیدایش قلندریه را مولود واکنش‌های درونی تصوف می‌داند که علیه آداب و رسوم معمول آن زمان صورت می‌گرفته است «(زرین کوب، ۱۳۶۹: ۳۷۸). «قلندر از قرن هفتم به بعد اندک اندک، معنی مکانی خود را ازدست داده و بر شخص مقیم در این گونه مکان‌ها اطلاق شده است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷: ۱۱۷). بر پایه توضیحاتی که در

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

باب واژه قلندر بیان گردید، باید گفت که انوری به راه و شیوه قلندران اعتقاد بسیار دارد. راه و روش قلندران را تا آن جایی می‌ستاید که به عقیده وی باید به منش این گروه که در نظرشان کفر و دین یکسان است و طریقت آنان طریق حقیقی است اقتدا کرد:

ای پسر مذهب قلندر گیر   که درو دین و کفر یکسانست
خویشتن بر طریق ایشان بند   که طریقت طریق ایشانست

(انوری، ۱۳۴۰، ج: ۲: ۷۸۴)

انوری درجایی دیگر از مخاطب خود می‌خواهد تا روش قلندران را در پیش گیرد و با پیروی از آنان پرده از روی کارها برگردد:

ای پسر پرده قلندر گیر   پرده از روی کارها برگیر

(همان، ۲۲۵)

انوری اظهار می‌دارد که اگر او پس قرن‌ها با همه زهدی که داشت تو را می‌دید، قلندر می‌شد و این مسلک را بر می‌گزید. این اوج هنر انوری در نگاه مثبت وی به قلندران است:

با همه زهد گر او پس ترا   دیده بودی قلندری بودی

(همان، ۲۲۵)

لازم به ذکر است که «رند» از دیگر واژگانی است که قلندران در کنار قلندر به‌کاربرده‌اند؛ «واژه "رند" در لغت به معنای مردم محیل و زیرک است» (برهان قاطع، ۱۳۶۲: ذیل واژه رند). اما در فرهنگ و ادبیات ایرانی بار معنایی گوناگونی دارد که معانی منفی آن نظیر حيله گر، غدار، سفته، لاابالی، بی‌قید و گستاخ، باده‌پرست، شهوت‌پرست، آواره و نیز معانی به ظاهر مثبت و چه بسا به باطن منفی مثل زیرک و باهوش و هوشیار از این نوع است. به هر حال این واژه دارای بار معنایی منفی بوده و قلندر پیشه‌ها از آن به معنای مثبت و در جهت اعتراض به وضع موجود و نقد جامعه استفاده کرده‌اند و انوری از این دسته شعرا است. انوری به رندان علاقه مند بوده و واژه رند در سروده‌های خود به کار برده‌است، و این موضوع زمانی آشکار می‌شود که به‌وسیله باده به شادمانی می‌پردازد و به میخانه می‌رود، خود را رند معرفی می‌کند:

به رندی سر برافرازم به باده رخ برافروزم   ره میخانه برگیرم در طامات بریندم

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۲۷)

۲-۸. خوشی و شادکامی

خوشی و شادکام بودن از دیگر مضامینی است که شاعران قلندری به آن پرداخته‌اند. در کیش و آیین قلندران، خوشی و شادمانی جایگاه ویژه‌ای دارد که شعر و غزل آنان را از دیگر غزل‌ها متمایز می‌سازد. انوری در غزل‌های خود در پی شادکامی است و نسبت به روزگار و مصایب آن بی‌تفاوت است. شادمانی او با نوشیدن می و خالی کردن حجره حاصل می‌شود:

مرا وقتی خوشست امروز و حالی   قرح ها پر کنید و حجره خالی
(انوری، ۱۳۶۴: ۵۵۸)

نکته قابل تأمل در این مبحث این است که در ادامه شعر، با بیان این نکته که «تا چه خواهد بود فردا» نوعی اندیشه‌ی خیامی را به یاد می‌آورد. او شنیدن رود و نوشیدن باده را بی‌توجه به زمان آینده می‌خواهد:

که داند تا چه خواهد بود فردا   بزن رود و بیاور باده حالی
(همان، ۵۵۸)

۲-۹. ملامتی بودن

ملامتی و ملامتیه بودن از دیگر خصوصیات شاعران قلندریه است هرچند بعضی از صاحب‌نظران از ملامتی و ملامتیه را به‌عنوان فرقه یا سلسله‌ی خاصی در میان صوفیان باور داشته‌اند اما باید توجه داشت که «ملامتیه فرقه و یا سلسله خاصی در میان سایر فرقه‌های صوفیانه نبوده‌اند شاید بتوان گفت، اصول اندیشه‌ی ملامتی میان اغلب فرقه‌های صوفیه مشترک است. همه صوفیان از ریا و خودپسندی و مغرور شدن به زهد و تزکیه نفس، گریزان بوده و از رعونت نفس و جاه و جلال دنیوی، روی‌گردان بوده‌اند» (خرم‌شاهی، ۱۳۷۸: ۱۰۹۱). شاعران قلندرسرا، از مورد ملامت قرارگرفتن و ملامتی بودن به نیکی یاد می‌کنند. و عدم پایبندی به تقید آنان به معیارهای و ارزش‌های به‌هنگار جامعه باعث شده است تا این افراد مورد نکوهش و ملامت قرار بگیرند. این قلندران در پی این عدم پای بندی و تقید و بی‌تمایلی در پذیرفتن معیارهای حاکم بر جامعه، چهره‌ای ملامتی و منفور یافته‌اند؛ بدین‌سان، می‌توان گفت که «بنیاد اندیشه‌ی قلندری را "ملامت" تشکیل می‌دهد؛ چراکه ملامتیان برای رهایی از گمان نیک دیگران، به امکان نامناسبی چون قلندر و خرابات پناه می‌برده و می‌کوشیدند تا "با فنا کردن نفس خودپرست که به ارزش‌گذاری‌های جامعه

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

اهمیت می‌دهد، خود را از ریا و هرگونه تظاهر به زهد و تقوی برکنار دارند» (جلالی بندری، ۱۳۸۵: ۸۱). این افکار و اندیشه در شعر انوری نیز مشهود است. وی از این حیث، شاعری است با افکار ملامتیه که در راه عشق ملامت را به جان می‌خرد و حجاب خوشنامی را از طریق ابتلای به عشق برمی‌اندازد و خود را آماج ملامت و طعن خلق قرار می‌دهد. و آن را از هر چیزی خوشتر و نیکوتر می‌بیند.

خوشترم آن نیست که دل برده‌ای
دل در جان می‌زند آن خوشترست
من به کرانی شدم از دست هجر
پای ملامت به میان خوشترست

(انوری، ۱۳۶۴: ۴۷۴)

وی معتقد است کسانی که او را ملامت می‌کنند اگر معشوق را با آن حسن و جمال می‌دیدند که چگونه غارت صبر و سلامت او را کرده، هرگز به ملامت وی بر نمی‌خاستند:

از کمان ابروان کرد، آنچه کرد
وای ازین گر تیر قامت می‌کند
فتنه بر فتنه است ازو و همچنان
غارت صبر و سلامت می‌کند
بی‌شک از حسنش ندارد آگهی
هرکه در عشقم ملامت می‌کند

(انوری، ۱۳۶۴: ۵۰۵)

انوری درجایی دیگر بیان می‌دارد که اگر در راه عشق از ملامت دیگران بهراسد و از یار روی-گردان شود، دیگر انوری نیست:

چون عاشق زار تو شدم باری
از من مستان به خیره بیزاری
مفروش مرا چو کردم ای دلبر
غمهای ترا به جان خریداری
نگذارمت ار به جان رسد کارم
تا بی‌سببی مرا تو نگذاری
گر برگردم نه انوری باشم
از تو بدو صد ملامت و خواری

(همان، ۵۵۴)

انوری در راه عشق پای در دامن اندوه و بلا می‌کشد و از صبر و ملامت کلاه بر سر می‌نهد و از کس هراس به دل راه نمی‌دهد و آیین ملامتی بودن خود را اعلام می‌دارد:

در دامن اندوه و بلا پای کشیدیم
از سر کله‌ی صبر و ملامت بنهادیم

(همان، ۵۳۹).

۲-۱۰. عدم عافیت طلبی

از دیگر مواردی که در مبحث شاعران قلندریه به چشم می‌خورد، دوری از سلامت و عافیت طلبی است. آنها که مذهب عاشقی را پیشه کرده‌اند و به سلک قلندران در آمده‌اند، چهار تکبیر زدند بر هرچه که هست. زیرا که عشق با نام و ننگ راست ناید. انوری هم در پی نیکنامی و نام و ننگ نبوده از این رو رسوایی عشق را با جان خریدار است:

عشق را عافیت به کار نشد   لاجرم کار عاشقان زارست
دست در کار عافیت نشود   هر کجا عشق بر سر کارست
(انوری، ۱۳۶۴: ۴۷۳)

حدیث عافیت‌طلبی، آن‌چنان در نظر انوری پوشیده شده که گویی آز است:
حدیث عافیت یکبارگی خود   چنان پوشیده شد گویی که آزست
نیاز ای انوری بس عرضه کردن   که معشوق از دو گیتی بی‌نیازست
(همان، ۴۷۵)

وی درجایی دیگر به مخاطبین خود یادآور می‌شود که سلامت و عافیت‌طلبی عقل مصلحت اندیش را از دست ندهند تا به بلا و اندوه گرفتار نیایند:
دامن عافیت ز دست مده   تا به دست بلات نسپارد
(همان، ۴۸۵)

انوری به‌وضوح مسیر عشق و عافیت‌طلبی را از هم جدا می‌کند، چرا که عشق و ملامت لازم و ملزوم‌اند و با عافیت طلبی و سلامت‌جویی هرگز نیامیزد:
عشق با عافیت نیامیزد   نفسی هم نفس نمی‌آید
(همان، ۵۱۴)

۴- نتیجه

این پژوهش، تحقیقی جامع درباره غزل‌های انوری است که در آن شیوه، سبک و نگرش حقیقی شاعر را که در لابه‌لای غزل‌هایش در سایه قرار گرفته بود، به‌وضوح نمایان ساخت. انوری با آنکه به علت داشتن غزل‌هایی با مضامین مدحی و عاشقانه هرگونه تفکری را درباره وجود مضامین قلندران در شعرش، مجال بروز نمی‌دهد، اما باید اذعان کرد وجود مضامین قلندریه در شعر انوری

Footprints of to Qalandaraneh themes in the Anvari's sonnets

نمود بازی یافته است. بنا بر شواهد موجود و نشانه‌هایی که در غزل‌های وی به چشم می‌خورد، و همچنین با توجه به غزل‌های انوری و شیوه بیان او در این قالب شعری، می‌توان نتیجه گرفت که شاعر به علت رسالت شاعری خود، در برابر ریاکاری و نفاق شایع مدعیان دروغین زمان که شریعت و طریقت راستین را دگرگون کرده بودند، سکوت نمی‌کند و برای دستیابی به آزادی و نشان دادن هویت حقیقی انسان‌ها، با استفاده از استعارات و کنایه‌ها به این امر مهم اقدام می‌کند. انوری در اشعارش تظاهر به ارتکاب اعمال غیرمذهبی را برای خود مباهات می‌داند و انجام اعمال غیرمذهبی را پسندیده جلوه می‌دهد و اعمال دینی و به طریقت شریعت رفتن را مذموم می‌شمرد. وی با نمادسازی از کلمات منفی و مثبت در تناقض با هم، همچون: می، میخانه، قلندر، خرابات، و مسجد و صومعه و... به تابوشکنی و شکستن هنجارهای عادی و مورد اهمیت جامعه اقدام می‌کند که در این راستا، مضامین و معانی عمیق عرفانی، اجتماعی و انسانی را در قالب مضامین خاصی به نمایش گذاشته است تا آن را در قالب غزل و زبان شعر بر قریحه انسان‌های آگاه عرضه کند. بنابراین با توجه به مسائل بالا می‌توان گفت در شعرهای قلندریه، ارزش‌هایی نظیر (سجاده، قبله، مسجد و تسبیح) به هنجارهای ناسالم و چه بسا به‌عنوان ضد ارزش تبدیل می‌شود و به جای آن‌ها، غیر ارزش‌ها و نابهنجاری‌هایی نظیر (خرابات، می و...) جای آن‌ها را می‌گیرد که شاعر به کمک این شیوه، اعتراض خود را به جامعه و افراد ریاکار و دروغین زمان خود، نشان می‌دهد.

۵-منابع

۱. اشرف زاده، رضا، آتش آب سوز، مشهد: آستان قدس، ۱۳۸۶.
۲. انوری، محمد، دیوان انوری، به کوشش سعید نفیسی، تهران: پیروز، ۱۳۶۴.
۳. انوری، محمد دیوان انوری ۲ جلد، به کوشش مدرس رضوی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۰.
۴. پادشاه، محمد، فرهنگ آندراج، تهران: خیام، ۱۳۳۵.
۵. پناهی، مهین. زهرا حاجی حسینی، مضامین قلندرانه در غزلیات عطار، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال یازدهم، شماره بیست و یکم، پاییز و زمستان ۱۳۹۲ . صص ۴۹-۶۴.

۶. پورنامداریان، تقی، **گمشده لب دریا**، چاپ دوم. تهران: نشر سخن، ۱۳۸۴.
۷. تبریزی، محمد حسین بن خلف، **برهان قاطع**، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۲.
۸. جلالی بندری، یداله، **حکیم سنایی و غزلیات قلندرانه** «شوریده‌ای در غزنه، به کوشش محمود فتوحی و علی اصغر محمد خانی، تهران: سخن، ۱۳۸۵.
۹. خرمشاهی، بهاء الدین، **حافظ نامه**، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸.
۱۰. رجایی بخارایی، احمد علی، **فرهنگ اشعار حافظ**، تهران: علمی، ۱۳۷۵.
۱۱. زرین کوب، عبدالحسین، **جستجو در تصوف ایران**، تهران: انتشارات امیرکبیر، جلد اول. ۱۳۶۹.
۱۲. سجادی، سیدجعفر، **فرهنگ اصطلاحات عرفانی**، تهران: نشر کتابخانه طهوری، ۱۳۹۳.
۱۳. شفیعی کدکنی، محمدرضا، **قلندریه در تاریخ**، تهران: مهارت، ۱۳۸۷.
۱۴. شمیسا، سیروس، **سبک شناسی شعر**، تهران: فردوسی، ۱۳۸۰.
۱۵. فروزانفر، بدیع الزمان، **تاریخ تصوف در ایران**. تهران: زوار، ۱۳۸۴.
۱۶. قوامی، بدریه، **شاعر و شعر قلندری**، فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، سال اول، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۹. صص ۱۴۳-۱۶۲.
۱۷. محمدیان، عباس. **فاطمه رفعت خواه و زهرا بهرامیان، بررسی مضامین قلندری در غزلیات عطار و حافظ**، هشتمین همایش پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی بهمن ۱۳۹۴. صص ۱۹۲۹-۱۹۴۷.
۱۸. معین، محمد. **فرهنگ معین**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۱.
۱۹. مهدی پور، محمد. **لیلا قربانیان، مقایسه و تحلیل مضامین رندانه و قلندرانه مغانه در غزل‌های حافظ و فضولی**، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان. سال یازدهم، شماره بیست و یکم، پاییز و زمستان ۱۳۹۲. صص ۱-۱۳.